

ผู้สูงอายุไทยกับการดูแลหรือทอดทิ้ง

รัชนิกร ภูกร

โครงสร้างประชากรของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยประชากรสูงอายุ (อายุ 60 ปีหรือมากกว่า) มีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 1.21 ล้านคนในปี พ.ศ. 2503 ไปเป็น 4.5 – 5.7 ล้านคนในปี พ.ศ. 2543 และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น 6.8 – 7.6 และ 11 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2563 ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงนี้กำลังนำประเทศไทยไปสู่สภาวะที่เรียกว่า “ภาวะประชากรสูงอายุ” (Population aging) ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2503 สัดส่วนของประชากรสูงอายุไทยต่อประชากรทั้งหมดเท่ากับร้อยละ 4.6 และได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9 ในปี พ.ศ. 2543 โดยในปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2563 สัดส่วนประชากรสูงอายุได้รับการคาดว่าจะเพิ่มขึ้นถึงระดับร้อยละ 11 และ 15 ตามลำดับตามเกณฑ์ของสหประชาชาติได้กำหนดว่าเป็นภาวะประชากรสูงอายุเมื่อประชากรนั้นมีสัดส่วนของประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งหมด ดังนั้น ประเทศไทยจะเข้าสู่ระยะภาวะประชากรสูงอายุในราวปี พ.ศ. 2547 – 2548 (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2545 : 7) ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยได้ก้าวสู่ “ภาวะประชากรสูงอายุ” แล้ว

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ (2545 : 9) ได้รายงานถึงสถานะทางสังคมทั่วไปของผู้สูงอายุไทยไว้ในแผน ผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่สอง (พ.ศ. 2545 – 2564) ดังนี้

....ร้อยละ 55 ของประชากรสูงอายุไทยเป็นผู้หญิงส่วนใหญ่ของประชากรสูงอายุ (ร้อยละ 81.1) อาศัยอยู่ในเขตชนบท ผู้สูงอายุชายส่วนมากจะอาศัยอยู่กับคู่สมรสในขณะที่ร้อยละ 60 ของผู้สูงอายุหญิงไม่ได้อาศัยอยู่กับคู่สมรส และผู้สูงอายุเป็นโสดร้อยละ 2.2 โดยพบมากในผู้สูงอายุหญิง ผู้ที่มีอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และผู้ที่อยู่ในเขตเมือง ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังมีถึงร้อยละ 3.6 – 4.3 โดยพบมากในผู้สูงอายุหญิง ผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 70 ปี และผู้ที่อาศัยอยู่ในต่างจังหวัด โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือและภาคใต้ นอกจากนั้นยังมีผู้สูงอายุถึงร้อยละ 11.9 ที่อาศัยอยู่กับคู่สมรสโดยไม่มีบุตรหลานหรือบุคคลอื่น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุในเขตชนบท (ร้อยละ 13) และเขตเมืองของต่างจังหวัด (ร้อยละ 9.3) ในกลุ่มผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังมีร้อยละ 19.9 ที่มีปัญหาในการดำรงชีวิต ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ การไม่มีผู้ให้การช่วยเหลือดูแลยามเจ็บป่วย (ร้อยละ 31.6) (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ร้อยละของสาเหตุของปัญหาในการดำรงชีพในผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพัง

สาเหตุของปัญหาในการดำรงชีพโดยลำพัง	ร้อยละ
ไม่มีคนดูแลเมื่อเจ็บป่วย	31.6
เหงา	20.9
การดูแลในกิจทั่วไปในการดำรงชีพ	17.8
มีปัญหาเรื่องเงิน	16.4
อื่นๆ	13.3

ที่มา : (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2545 : 10)

จะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุไทยต้องเผชิญกับปัญหาทางกายและทางใจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนการดูแลผู้สูงอายุ ในครอบครัวก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน....

...หลายทศวรรษที่ผ่านมาพบว่าขนาดของครัวเรือนเล็กลงเป็นลำดับ โดยเกิดจากการลดลงของอัตราเจริญพันธุ์ การชะลอการแต่งงานและการมีบุตร โดยเฉพาะในเขตชุมชนเมืองและรูปแบบงานที่เปลี่ยนไป (จากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรมและภาคบริการ) นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มของการลดลงของจำนวนคู่สมรส ครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ในขณะที่เดียวกันจำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นผู้สูงอายุไม่ว่าจะอาศัยอยู่กับคู่สมรส บุตรหลาน หรืออยู่คนเดียว มีแนวโน้มสูงขึ้นเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าในอนาคตอาจมีสัดส่วนผู้สูงอายุอยู่คนเดียวหรืออยู่กับคู่สมรสเพิ่มสูงขึ้นกว่าในปัจจุบัน แต่แนวโน้มเหล่านี้ไม่จำเป็นว่ามีการแตกตัวของสภาวะครอบครัวขยายเสมอไป เพียงแต่รูปแบบของการสนับสนุนหรือการดูแลกำลังเปลี่ยนจากภาวะภายในครัวเรือนมาเป็นเครือข่ายครอบครัวเดี่ยวที่เป็นส่วนหนึ่งของการดูแลอย่างไม่เป็นทางการ (Informal care) และน่าจะเป็นรูปแบบของการดูแลสนับสนุนผู้สูงอายุไทยที่สำคัญในอนาคต

การขยายตัวของชุมชนเมืองและแนวโน้มการลดบทบาทของระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในครอบครัว เป็นผลให้ผู้สูงอายุซึ่งเดิมเป็นหัวหน้าหรือมีบทบาทสำคัญในครอบครัว มีการลดทอนของบทบาทและความสำคัญลง นอกจากนี้ความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุที่เคยเป็นปัจจัยสำคัญ

และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจหรือกำหนดกิจต่างๆ ของครอบครัว เริ่มไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ที่ตกอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เรียกกันว่าโลกาภิวัตน์ ทำให้การพึ่งพาและขอบข่ายของอำนาจตัดสินใจ มีการเปลี่ยนถ่ายระหว่างผู้สูงอายุกับสมาชิกครอบครัวที่มีอายุน้อย เร็วขึ้น

การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของประชากรวัยแรงงานในประเทศไทยเกิดขึ้นมาก ทั้งที่เป็นการย้ายถิ่นฐานไปต่างประเทศ และไปยังส่วนต่างๆ ภายในประเทศ โดยเฉพาะบริเวณจังหวัดใหญ่หรือพื้นที่อุตสาหกรรม โดยส่วนใหญ่จะเป็นการเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าสู่เขตเมือง และด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ การเคลื่อนย้ายส่วนใหญ่เป็นการย้ายภายในประเทศ โดยเป็นการย้ายเพื่อภาคแรงงานอุตสาหกรรมที่ไปกระจุกตัวในเขตเมืองหรือเขตอุตสาหกรรมหลัก ซึ่งแตกต่างจากลักษณะแรงงานเกษตรกรรมที่จะเป็นแรงงานในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหรือสมาชิกในครอบครัวของเจ้าของหรือแรงงานว่าจ้าง ซึ่งเกือบทั้งหมดของแรงงานเป็นคนในท้องถิ่น การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอันเนื่องมาจากความต้องการแรงงานอุตสาหกรรมดังกล่าว ส่งผลให้ ความสำคัญและความเข้มแข็งของชุมชนลดลงเกิดการสลายของวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มคนอายุน้อย ตลอดจนการสูญเสียระบบและสายสัมพันธ์ สังคมในชุมชน อันนำมาสู่การด้อยลงของความสามารถในการดำรงชุมชนและการพึ่งพาตนเอง การเคลื่อนย้ายเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อความสามารถในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนทั้งที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ประสงค์ที่จะให้บุตรหลานเป็นผู้ดูแลตนในอนาคต...

จากรายงานในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 ดังกล่าวข้างต้นก็จะพบว่าปัญหาผู้สูงอายุนับวันคงจะรุนแรงมากยิ่งขึ้น การที่คนเรามีอายุยืนมากขึ้นน่าจะเป็นผลดีในแง่ความสำเร็จของการพัฒนาสาธารณสุข สุขแต่ปัญหาที่ตามมาคือผู้สูงอายุเป็นวัยที่เสื่อมทางร่างกาย เหมือนไม้ผุ กร่อนหรือพุดอกที่ก็คือ ความชราเป็นรังโรคที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ผู้สูงอายุหรือคนชราอาจถูกทอดทิ้งให้เจ็บเหงาว่าเหว่ ขาดแคลนเงินทองในการดูแลรักษาสุขภาพของตน แม้ว่ารัฐจะมีความพยายามประกันสุขภาพหรือให้สวัสดิการแก่ผู้สูงอายุแต่ก็ยังไม่ครอบคลุมอยู่ดี ผู้สูงอายุจะเป็นเช่นไรยอมคาดการณ์เอาเองก็ได้ (จะถูกทอดทิ้งหรือถูกดูแล) หากไม่เตรียมตัวเตรียมใจเป็นผู้สูงอายุในวันข้างหน้า ดังนั้น ผู้สูงอายุต้องเตรียมตัวในเรื่องสุขภาพและเรื่องเศรษฐกิจ มีรายได้ที่เพียงพอจากการสะสมเงินทองที่หามาได้เอง มิฉะนั้นคงต้องลำบากทั้งกายและใจเป็นแน่แท้ เพราะผู้สูงอายุเองคงไม่ต้องการจะเป็นภาระของใครๆ ไม่ว่าจะครอบครัวและสังคม

หากสังคมไทยยังคงมีค่านิยมการเคารพผู้อาวุโส ค่านิยมความกตัญญูทวดเทวีที่ ค่านิยมเหล่านี้เอื้อต่อการยกสถานะภาพของผู้สูงอายุไทยให้สูงขึ้น บุตรหลานก็ยังคงมีการเลี้ยงดูบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมือง แต่ถ้าหากค่านิยมเหล่านี้เปลี่ยนไปเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจที่บีบรัดตัว โดยเฉพาะยุคนี้ราคาน้ำมันแพงขึ้น ข้าวของแพงเป็นเงาตามตัว ผู้สูงอายุอาจถูกทอดทิ้ง ซึ่งในปัจจุบันก็ปรากฏให้เห็นเป็นข่าวอยู่เสมอ...

มีคำถามเกิดขึ้นว่า คนไทยรู้จักการเตรียมตัวในการเป็นผู้สูงอายุที่มีจิตใจมั่นคง สามารถยอมรับความเสื่อมของร่างกายและความตายที่จะ

มาถึงได้อย่างไม่หวาดหวั่น และเข้าใจตนเองหรือยังและจะมีวิธีการใดที่จะทำให้คนไทยช่วยจรรโลงวัฒนธรรมไทยและค่านิยมต่างๆ ที่เอื้อต่อการยกย่องสถานะภาพของผู้สูงอายุ คำตอบก็คือ คงเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องพิจารณาและควรช่วยกันทำหน้าที่ตามบทบาทและสถานะภาพอย่างเหมาะสม ดำรงค่านิยมการเคารพผู้อาวุโส ค่านิยมความกตัญญูทวดเทวี และ ค่านิยมอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยให้คงอยู่แต่คงเป็นไปได้ไม่ถนัดนัก

บุคคลในครอบครัว ซึ่งได้แก่บุตรหลานญาติพี่น้องควรมีความเข้าใจในความต้องการของผู้สูงอายุอย่างแท้จริงว่า ผู้สูงอายุต้องการความสนับสนุนทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก คือ ไม่อยากถูกทอดทิ้งให้เจ็บเหงาและว่าเหว่ รongลงมา ก็คือรายได้และต้องการให้มีคนดูแลด้านสุขภาพ จึงควรดูแลผู้สูงอายุเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย การสนับสนุนรายได้โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีได้มีเงินเดือนประจำ เช่น ผู้สูงอายุในภาคเกษตรกรรม บุตรหลานไม่ควรนำผู้สูงอายุไปทิ้งไว้ในสถานสงเคราะห์คนชราซึ่งน่าจะเป็นทางเลือกสุดท้าย

ดังนั้น ค่านิยมที่คนไทยควรยึดถือและปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ ค่านิยมความกตัญญูทวดเทวีด้วยการเลี้ยงดูบิดามารดาปู่ย่าตายาย เกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกันซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีที่สอนชนรุ่นหลังด้วยการกระทำมิใช่จากคำบอกเล่า ถ้าเราเลี้ยงดูบิดามารดาปู่ย่าตายายฉันใด เราย่อมได้รับการตอบสนองจากบุตรหลานญาติพี่น้องฉันนั้น เราจึงไม่ควรลืมความจริงในข้อนี้

ถ้าเราเป็นผู้ใหญ่ที่มีพรหมวิหาร 4 คือปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นเป็นสุขและพ้นทุกข์ พลอยยินดีในความสำเร็จของผู้อื่นไม่ใช่อิจฉาริษยา และไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นพลาดพลั้งไป ควรละอคติ 4 คือ

ไม่ลำเอียงเพราะความกลัว และไม่ลำเอียงเพราะความหลง มีจิตใจมั่นคงพึ่งตนเองได้ ไม่เรียกร้องขอความเห็นใจจากบุคคลรอบข้าง มีความรู้สึกเป็นสุขอยู่เสมอ แม้ว่าจะต้องอยู่คนเดียวไม่มีใครดูแล มีการฝึกจิตปฏิบัติสมาธิปีสัปดาห์เป็นประจำแล้ว ใจเราขอมเป็นสุข ชนรุ่นหลังขอมจะให้ความเคารพนับถืออย่างจริงจัง ในทางตรงกันข้ามหากผู้อาวุโสหรือผู้สูงอายุมีนิสัยที่ไม่เป็นธรรม ตระหนี่ถี่เหนียว หวงสมบัติมีโลกทัศน์ที่คับแคบมองโลกในแง่ร้าย ไม่รู้จักการให้อภัย และขอกภัย ภาพลักษณ์ผู้สูงอายุที่แสดงออกมาก็คือเป็นผู้สูงอายุที่ไม่น่ารักในสายตาของบุตรหลานและชนรุ่นหลัง ถ้าเขาจะหลีกเลี่ยงให้ไกลห่างจากผู้สูงอายุออกไป หรือนำผู้สูงอายุไปที่ไหนที่สถานสงเคราะห์คนชราที่คงต้องถามตนเอง...

อย่างไรก็ดีเราคงไม่ลืมว่าผู้สูงอายุในวันนี้คือใคร ผู้สูงอายุในวันนี้คือผู้ผลิตในวันวาน เป็นผู้ผลิตทุกอย่างให้กับครอบครัว ผู้สูงอายุในวันนี้มีความเสื่อมถอยกำลังวังชา ด้วยจิตใจที่อ่อนล้า เพราะเห็นคนเห็นน้อยตราครุฑมามาก จึงมีอาจเป็นผู้ผลิตได้ตั้งแต่ก่อน ไม่ควรมองผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ไร้ค่า มีสถานภาพที่ตกต่ำ เพราะมีอาจเป็นผู้ผลิตดั้งเดิม สังคมไทยควรมีวิสัยทัศน์ว่าผู้สูงอายุเป็น “บุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคมและสมควรส่งเสริมให้คงคุณค่าไว้ให้นานที่สุด แต่ในกรณีที่ตกอยู่ในสถานะจะต้องพึ่งพิงผู้อื่น ครอบครัว และชุมชนจะต้องเป็นด่านแรกในการเกื้อกูล เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างมีคุณภาพที่สมเหตุสมผลให้นานที่สุด โดยมีสวัสดิการจากรัฐเป็นระบบเสริมเพื่อให้เกิดหลักประกันในวัยสูงอายุและความมั่นคงของสังคม”

สุดท้ายนี้อาจจะบอกว่าไม่มีใครหลีกเลี่ยงกฎของพระไตรลักษณ์อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีใครหลีกเลี่ยงการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปได้ ผู้สูงอายุจะมีคุณภาพชีวิตในวัยหลังเกษียณมากน้อยเพียงใดคงเป็นเรื่องของทุกคน....

“เพราะสูงวัย คุณไม้ ที่ใกล้ฝั่ง
มีอาจยัง อยู่นาน ท่านทั้งหลาย
ประสบการณ์ ผ่านชีวิต มามากมาย
สังขารคล้าย ดั่งเรือที่ผุพัง
เพราะเข้าใจ วัยนี้ มีคุณค่า
ช่วยสืบสาน โลกมา แต่หนหลัง
ควรศึกษา เอาใจใส่ ได้ระวัง
รับฝากฝัง ป่วยไข้ ได้ดูแลฯ”

นักกลอนนิรันดรม

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุ
แห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี .แผน
ผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545 –
2564) กรุงเทพมหานคร : พ.ศ. 2545.
รัชนีภรณ์ ภูกร .สุขภาพผู้สูงอายุ (ปรับปรุง).
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
พิษณุโลก : พ.ศ. 2549.